

ФІЛОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 821.162.1 Грабовський М.
DOI 10.35433/ 2220-4555.17.2020.fil-1

Ірина Руденко,
кандидат філологічних наук,
професор кафедри східноєвропейських мов
Національної академії Служби безпеки України
ORCID: 0000-0001-7013-079X
iryna-rudenko@ukr.net

АКСІОЛОГІЧНІ ДОМІНАНТИ В ЕПІСТОЛЯРІЇ МІХАЛА ГРАБОВСЬКОГО 40-х – 50-х РОКІВ ХІХ СТОЛІТТЯ

У статті здійснено аналіз епістолярної спадщини М. Грабовського в діахронічному аспекті, окреслено її аксіологічні домінанти на основі ключових переконань адресанта. У першій період (1823–1843 рр.) можна простежити наслідування ідей німецького романтизму, їх адаптацію до польської літератури. У другий період, 1843–1863 рр., на зміну романтичному лібералізму чітко виокремилась радикалізація естетичних поглядів, які набували безкомпромісного характеру.

Ключові слова: романтизм, епістолярій, критика, філософські принципи, християнські постулати.

Rudenko Iryna. Dominanty aksjologiczne w korespondencji Michała Grabowskiego w 40-ch – 50-ch latach XIX stulecia.

W artykule zrealizowano analizę korespondencji M. Grabowskiego w aspekcie diachronicznym, wyznaczono jej dominanty aksjologiczne na podstawie kluczowych przeświadczeni mistrza. W pierwszym okresie (1823–1843) mają miejsce naśladownictwa idei romantyzmu niemieckiego, ich adaptację do literatury polskiej. W drugim okresie, 1843–1863., wyróżniła się radykalizacja poglądów estetycznych o charakterze bezkompromisowym.

Słowa kluczowe: romantyzm, epiistołarij, krytyka, filozoficzne zasady, chrześcijańskie postulaty.

Rudenko Iryna. The axiological dominants in the epistolary inheritance of M. Grabovskyj in 40th – 50th ages of XIX century.

This article is devoted to integrated research into correspondence of polish literary man M. Grabovskyj, analyzed literary and philosophic views of master in a diachronic aspect, his axiological priorities according to the periods of creation and philosophic views of figure.

For the first time it is the attempt of new valuation of his achievements and intentions, consideration and description epistolary heritage of M. Grabovskyj, which include theoretical-literary dialogues with the famous polish artists of XIX c.

In his enormous array of letters there are the conceptual reasoning and estimations of both work of separate writers and of that timeliterary process. The looks of writer were constantly evolved.

The period of 40th – 50th ages of XIX c. is characterized by correlations of the own theory of romanticism, ambiguousness of communicative structure. Grabovskyj comprehended the nomenclature of texts of romantic canon.

The letters of M. Grabovskyj, that became the article of independent analysis first, substantially specify presentation in the relation to his literary-aesthetic program realized in the articles. In that correspondences, especially in those that are addressed to the closest friends he was frank and formulated the positions laconically and clearly. In the letters of artist it is legitimate to see

continuation of critical articles. In accordance with the vital looks of the critic, for every catholic there must be a few rules, that, according to his opinion, have to serve an original postulate for every christian. He expounded also an optimistic confidence that everything may change, but not a few vital positions required to remain permanent during the whole life.

Key words: *Romanticism, epistolary heritage, literary critic, philosophic principle, christian postulates.*

Постановка проблеми. Непересічною постаттю для літератури польського романтизму був Міхал Грабовський (1804–1863). Видатний літературний критик, письменник-романіст, представник «української школи» в польському романтизмі, видавець, історик, етнограф, естет, громадський і культурний діяч середини XIX ст. в Польщі та в Україні. У 1843 р. М. Грабовського запросили як почесного члена до Київської археологічної комісії, він став автором проекту для заснування Товариства шанувальників мистецтва, допомагав виходу циклу офортів Т. Шевченка «Мальовнича Україна», а в 1847 р. опікувався справами побудови дзвіниці при Київському костьолі.

Багатогранність його особистості знайшла своє вираження також в епістолярній спадщині М. Грабовського. Адже атмосферу й умови, у яких жив і працював письменник, його основні аксіологічні орієнтири не здатні розкрити ані спогади, ані художні та критичні праці, ані музеї. Листування розкриває нам перебіг приватного життя, конкретизацію взаємин із сучасниками, допомагає точніше й детальніше вивчити життя, творчість, погляди, ідеї, цінності автора. Вивчення діяльності М. Грабовського й досі є надзвичайно **актуальним**, адже сприяє поглибленому розумінню генези естетичної думки в польському романтизмі. У різні часи його літературно-критична творчість була предметом як беззаперечного наслідування, так і гострого засудження, зазнавала суттєвих викривлень або замовчувань, що в підсумку призвело до вилучення його спадщини з художнього контексту й наукового обігу в польській літературі. У зв'язку з цим є потреба нового прочитання та переосмислення літературно-критичного доробку М. Грабовського, нової неупередженої оцінки такої видатної постаті.

Метою дослідження є визначення аксіологічних домінант у листуванні М. Грабовського.

Методологічна база. За допомогою аксіологічного принципу здійснено оцінку естетичних і критичних ідей М. Грабовського, а також визначено його літературно-критичні та світоглядні орієнтири; типологічний метод дозволив класифікувати аксіологічні домінанти в епістолярії М. Грабовського; філологічний метод став основним з огляду на вивчення та опис статей, рецензій і листування письменника.

Предметом нашого дослідження стали кореспонденції М. Грабовського в 40-х та 50-х роках XIX століття до таких активних діячів польської культури, як Г. Головінський, І. Головінський, А. Грабянка, Г. Жевуський, Б. Залеський, Ю. І. Крашевський, К. Підвисоцький, А. Пшездецький та ін.

Серед визначень що ж таке лист будемо послуговуватись запропонованим В. Кузьменком, який зазначав, що лист письменника – це твір літературного та історіографічного жанру, позначений яскраво вираженою психологічною інтроспекцією та особистісним ставленням автора до дійсності й конкретного адресата, написаний з урахуванням специфіки кореспонденції певної історичної доби [1, с. 5].

Дозволимо собі нагадати, що для раннього періоду листування (1823–1843 рр.) характерне наслідування ідей німецького романтизму, їх рецепція та імплементація до тогочасної польської літератури, а також формування власних домінант у літературній критиці. Автор уступав у полеміку з багатьма діячами польської літератури, зокрема з Б. Залеським, Ю. І. Крашевським, К. Підвисоцьким та інші, демонструючи їм свою прихильність до європейських літературних і філософських концепцій, а також особливу прихильність до польських художніх творів із явним наслідуванням західної поетики. Період до 1843 року вважається піком популярності для М. Грабовського як літературного критика, чий думки

вважались безапеляційними, а певні митці (Ю. І. Крашевський, А. Пшездзецький, К. Підвисоцький) не випускали до широкого загалу свої праці без його оцінки. Проте цей період не є предметом цієї нашої розвідки.

Ще за життя М. Грабовського 1842 року у Вільнюсі вийшло два томи його листів під назвою «Літературна кореспонденція М. Грабовського». Ця збірка мала літературно-критичне спрямування і містила епістоли до багатьох його сучасників, а саме: Г. Жевуського, Ю. І. Крашевського, Б. Залеського та ін. На жаль, не були взяті до уваги епістоли, що не мали значення для літературно-критичного поступу XIX століття, тому депеші приватно-побутового характеру переважно не збереглися.

Окрім літературознавчих питань, які привілеювали в кореспонденціях М. Грабовського, епістолярій також містить інформацію про повсякденне життя польського митця – його проблеми, переконання, турботи, негаразди й радощі. Саме ця інформація дає змогу неупереджено дослідити умови, у яких зароджувалися та еволюціонували його судження, плани, концепції, світогляд.

Загалом відомі листи М. Грабовського за тематикою можна диференціювати на три блоки: побутові; літературно-критичні; кореспонденції з філософсько-інтелектуальної проблематики. Також варто навести періодизацію листування М. Грабовського, яка буде дещо умовною, адже його філософсько-естетичні принципи протягом майже всього періоду зазнавали тих чи тих модифікацій. Як уже зазначалось вище, у листах першого періоду превалюють ідеї європейського (німецького) романтизму, адаптовані до національних традицій, консолідації лідерів польської літератури навколо національної аксіології, тобто відродження фольклорних і суто польських літературних тем та слов'янських мотивів. Це кореспонденції оптимістично-профетичного характеру, спрямовані на поглиблення національного світосприйняття. Для другого періоду листування характерні кореляції вже власної теорії романтизму та візії автора стосовно художніх стилів і романтичних канонів. Окрім того, в епістолярії критика поступово ідея панславізму витісняє погляди щодо домінування в літературі національної ідентичності. Як результат, це прагнення вилилося в ідею інкорпорації літератур – польської, російської та української і знайшло своє відображення в переписці з Г. Жевуським. Він був для митця уособленням вірця-поета, який зумів відтворити в художньому творі характер минулої епохи («Звичаєві мішанини» /«Mieszaniny obyczajowe»/).

Після навчання вже у Варшаві М. Грабовський, незважаючи на шляхетське походження й сімейні достатки, мав заробляти кошти на власне утримання. Досить частим явищем було те, що М. Грабовський періодично потребував коштів, тому писання рецензій і відгуків було його основним заробітком. У такий спосіб він формувався як критик. У кореспонденції до К. Підвисоцького (13 січня 1840 р.) автор зазначав, що не бачить жодних причини не брати у видавця матеріальної винагороди за рецензії, наводячи аргументи, що навіть такі видатні митці слова, як Ф. Шлегель і С. Джонсон брали гроші за працю [3, с. 56].

Як було зазначено на початку, М. Грабовський був не тільки літературним критиком. Він створив чимало прозових творів, вислав свої «досягнення» на оцінку Ю. І. Крашевському й занадто критично ставився до своїх творінь. Свідченням цього є лист до Ю. І. Крашевського від 19 січня 1840 р. У ньому польський літературознавець писав: «Я переконаний у своїй нездатності писати <...> тому зібрані мною матеріали хочу оприлюднити, аби хтось зумів скористатися ними краще за мене» [3, с. 117]. Вартий уваги також іще один лист до згаданого адресата, який свідчить про перебіг повсякденного життя автора, від 10 липня 1840 р., де після смерті одного із своїх синів М. Грабовський писав: «Бог обдарував мене міцною і сталою вірою, що немає смерті для тих, у кого Він влив свій дух <...> Усе, що читаю і про що думаю, навертаю до цієї теми. Ти не повіриш, якою втіхою для мене є пізнання праць школи католицької філософії, кореспонденція в релігійних справах із І. Головінським» [3, с. 148]. Відомий також дуже неприємний інцидент 1843 року, пов'язаний зі спробою започаткувати в Києві часопис, основним спрямуванням якого була

спроба літературного об'єднання слов'ян. Проте цей випадок і розголос про нього не міг не відбитись на всій подальшій літературній діяльності М. Грабовського. Після 1843 року в написанні критичних заміток М. Грабовським настала певна пауза, через зневажливе ставлення співвітчизників митець відійшов від літератури, заглибився в господарство й повсякденні домашні справи. 30 червня 1843 р. М. Грабовський писав до Ю. І. Крашевського, що з багатьох причин (головним чином – через той злочасний лист від 21 лютого 1843 р.) він не мав охоти до літератури, а бували дні й тижні, коли він навіть звичайної відповіді не міг змусити себе написати [3, с. 316]. Попри це, у листі до А. Пшездзєцького від 1 серпня 1855 р. критик зазначав, що, незважаючи на відсутність публікацій, він слідкував за станом польського письменства. Критик часто нотував свої враження та зауваження: «У вас, редакторів, стало б волосся дибки, якби ви почули деякі з цих речень, бо вони так несхожі на ті, які ви чуєте щодня. Може б ви мене не забили камінням за таке непошанування ваших ідолів, але точно б порвали зі мною перед суспільством будь-які стосунки. Отже я мав багато роботи, аби витягнути щось невинне з тих нотаток» [3, с. 383]. Очевидно, після події 1843 р. він був готовий до будь-якої думки стосовно його переконань.

Зайвим підтвердженням безмежної довіри М. Грабовського до Г. Жевуського було ще одне послання до нього від 4 березня 1844 р. У цьому документі критик просив графа написати міркування про повість «Смерть і відродження» Ю. Пшецлавського. Свою думку він уважав неоднозначною про твір, але загалом його погляди збігалися з І. Головінським (на жаль, цієї кореспонденції не маємо). Він просив про рецензію, тому що оцінка Г. Жевуського могла або зміцнити, або спростувати його власну опінію щодо аналізованого. «Смерть і відродження» польський митець вважав як антикатолицький твір, який побудований на брехні. Він прагнув отримати думку Г. Жевуського, котра й визначила б, чи не підвело його чуття, і написав би розгорнуту рецензію. У цьому ж листі знаходимо підтвердження того, що М. Грабовський цікавився історією та збирав автентичні матеріали. Критик просив Г. Жевуського поговорити зі своїм сусідом Т. Букаром, батько якого, С. Букар, воював іще за часів С. А. Понятовського. М. Грабовський хотів, аби С. Букар описав усе, що пам'ятав про ті часи: полки, колір їхньої форми, прізвища полководців і т. ін., це він хотів використати для своїх «Домових пам'яток» [3, с. 340]. М. Грабовський, як історик і теоретик літератури, збирав відомості про польських літературних діячів минулого. У листі до А. Пшездзєцького від 24 березня 1844 р., він постав особою, котра цікавилася всім, що стосувалося З. Красінського: про його особу, спосіб життя, гумор, праці і т. д., найменша дрібниця про таку людину видавалася йому дуже цікавою. Про все це він просив написати адресата листа.

Як будь-яку людину, не оминали М. Грабовського й хвороби. Одну з таких він описав у кореспонденції до Г. Жевуського від 4 березня 1844 р. Ця депеша була написана рукою дружини М. Грабовського, пані Пауліни, і тут же знаходимо пояснення цьому: очі критика вже були в поганому стані, ні читати ні писати літератор сам не міг, і, прагнучи зберегти ще залишену частину зору, не витрачав її на написання листів [3, с. 338]. Беручи до уваги кількість епістол у «виконанні» дружини, недуга довго не покидала його, адже навіть відповідь 6 листопада 1845 р. Г. Головінському ще написана дружиною.

У листі до Г. Жевуського 1850 р. (точна дата невідома) М. Грабовський уперше вступив у дискусію з ним: «Ти говориш, що ближче пізнання росіян відсторонює тебе від поляків, робить їх нікчемними і т. д. Мені теж не закриті ані помилки поляків, ані переваги росіян, але і перші не без плюсів, і другі не зовсім святі, а якби навіть був іще гірший стан наших співбратів, це не звільняє нас від обов'язку їх любити, а швидше навпаки. Ти знаєш якнайкраще, яке в мене глибоке почуття до Росії <...> Ти, напевно, не знаєш, що мій батько, хоч і був потомок значної великопольської крові, заслужений російський штабсофіцер, проливав за Росію свою кров у битвах на лінії фронту Требій (червень 1799 р.) та Нові (серпень 1799 р.) проти французів, і за це був нагороджений імператором Павлом І. Осиротілий іще дитиною, я розраховував на протекторат його приятелів і військових

товаришів. Генерал Раєвський був моїм опікуном, а надії щодо моєї кар'єри я покладав на Мілорадовича <...>. Таким чином, Росія мені була така ж вітчизна, як і Польща. Коли 1830 року я був близьким із М. Мохнацьким і з багатьма його колегами, то постійно з ними сперечався щодо політичних поглядів, і приписую це тому, що я краще за них знав росіян і можливості їх сили й тривалості. Це не могло не вплинути й на подальшу мою письменницьку кар'єру. Я завжди розповідав про приклад співпраці з росіянами, бо бачив у цьому щастя моїх батьків. Я їх до того намовляв, бо кохав, і жаль тепер бачити, що вони опинились на узбіччі» [3, с. 355–356]. Саме цей уривок із кореспонденції М. Грабовського демонструє його почуття та ставлення до росіян та поляків. Частково це пояснює і наявність листа 1843 р., і життєві постулати, і причини багатьох суперечок зі співвітчизниками стосовно поглядів на Листопадове повстання, і біль за втраченими сподіваннями.

З віком польський критик знову повертався до листування зі своїми уманськими приятелями та «друзями з молодості». Наприклад, 20 червня 1860 р. він писав до С. Гоцинського: «Ти б сьогодні не впізнав Олександрівку: дерева, що колись ти мені допомагав садити і сам садив, розрослися, у будинку нагромадження пам'яток історії й мистецтва, але сьогодні він уже майже нежила пустеля» [3, с. 395]. Очевидно, як і кожній людині, йому було приємно згадувати молодість і теплоту їхніх взаємин, не зважаючи на різні політичні переконання [4, с. 59]. Навесні 1856 р. М. Грабовський відновив листування і з Б. Залеським. У цій кореспонденції від 1856 року знаходимо підтвердження наведеним вище міркуванням, адже Б. Залеського критик називає «тим, кого пам'ять береже найбільше. З тобою, мій дорогий, живу незрівнянно більше, ніж із тими, хто мене оточує» [3, с. 391]. У цій же епістолі весь свій життєвий шлях М. Грабовський трактував як низку подій, що відбулися з божої волі. Саме вищим силам польський митець був удячний за найкращу дружину та коханих діток, за допомогу в господарстві, що його не зламала ані хвороба, ані велике нещастя. Тут же митець зізнавався, що у своїх увявленнях він мало чим змінився з того часу, коли востаннє спілкувався із шкільним приятелем Б. Залеським.

Розмірковуючи на схилі літ про своє життя, в одній з епістол до А. Грабянки від 28.01.1860 р. М. Грабовський зазначає: «У зрілому віці тісні стосунки поєднували мене з Г. Жевузьким, І. Головінським та ще кількома письменниками сумної епохи. Поволі ці відносини віддалялись, я жив у забутті й усамітненні. Лише в останньому періоді мого життя, зустрівши вас, я знову пізнав давні враження інтелектуальної й сердечної симпатії» [5, с. 114]. Так зазначав критик уже в літньому віці, переосмисливши й проаналізувавши вчинки друзів і колег, які відвернулись від нього в тяжкий період.

Не лише в літературній критиці чи художніх творах знайшов свій вираз потяг М. Грабовського до мистецтва. У листі від 27 вересня 1840 р. митець зізнавався Ю. І. Крашевському, що дуже любив малювати: «Я навіть багато часу своєї молодості, часу, що міг би обернути на зібрання потрібніших мені зараз відомостей, змарнував на водіння олівцем і пензлем. Мені залишились вроджена любов і глибокі почуття не лише до поетичної творчості, а й до малювання» [3, с. 165].

В останні роки життя М. Грабовського спостерігаємо суттєве зниження динаміки написання листів. Майже увесь свій час він присвячував родині та господарству.

Висновки. Отже, як видно з усього наведеного вище, домінуючими аксіологічними категоріями для М. Грабовського в літературі була відповідність історичним фактам, так звана «історична правда», та наявність власне польських або загальнослов'янських фольклорних мотивів. Ще одним суворим правилом для кожного М. Грабовський уважав безумовну віру в Бога. Відповідно до життєвих поглядів згаданого критика, у кожного католика має бути кілька правил, які, на його думку, мусять послужити своєрідним постулатом для кожного християнина. Він висловлював також оптимістичну впевненість у тому, що все може змінюватися, окрім кількох життєвих позицій, яким належить лишитися сталими протягом усього життя [3, с. 392]. Сам же М. Грабовський завжди залишався відданий своїм принципам.

Список використаних джерел та літератури

1. Кузьменко В. І. Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20–50-х років ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук. Київ, 1999. 34 с.
2. Шерех Ю. Третя сторожа: Література, мистецтво, ідеологія. Київ : Дніпро, 1993. 347 с.
3. Bar A. Michała Grabowskiego listy literackie. Kraków : Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1934. 450 s.
4. Goszczyński S. Podróż mojego życia. Urywki wspomnień i zapiski do pamiętników, 1801–1842. Wilno : Nakładem Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 1924. 98 s.
5. Rolle M. In illo tempore. Szkice historyczno-literackie. Lwów : Nakładem księgarni F. Westa, 1914. 154 s.
6. Zaleski D. Korespondencya Józefa Bohdana Zaleskiego. *Przewodnik naukowy i literacki*. 1899. S. 1–11.

References (translated & transliterated)

1. Kuzmenko, V. I. (1999). Pysmennytskyi epistolarii v ukrainskomu literaturnomu protsesi 20–50-kh rokiv XX st. [Correspondence of writers in the Ukrainian literary process of 20–50th of XX c.]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Sherekh, Yu. (1993). *Tretia storozha: Literatura, mystetstvo, ideologii* [The third picket: Literature, art, ideology]. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
3. Bar, A. (1934). *Michala Grabowskiego listy literackie* [Mykhajla Grabovskiego literary letters]. Krakow: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności [in Polish].
4. Goszczyński, S. (1924). *Podróż mojego życia. Urywki wspomnień i zapiski do pamiętników, 1801–1842* [Trip of my life. There are Fragments of memories and messages in diaries, 1801–1842]. Vilnius: Nakładem Towarzystwa Przyjaciół Nauk [in Polish].
5. Rolle, M. (1914). *In illo tempore. Szkice historyczno-literackie* [In illo tempore. Historical-literary works]. Lviv: Nakładem księgarni F. Westa [in Polish].
6. Zaleski, D. (1899). Korespondencya Józefa Bohdana Zaleskiego [Correspondence of Joseph Bokhdan Zalesskij]. *Przewodnik naukowy i literacki – Scientific and literary explorer*, 1–11 [in Polish].

Статтю отримано 14.11.2019 року
Прийнято до друку 16.12.2019 року